

Dr hab. Aleksandra Mężykowska

Instytut Nauk Prawnych, Polska Akademia Nauk, Polska

ORCID: 0000-0001-9283-2952

a.mezykowska@inp.pan.pl

Konstytucja RP w perspektywie orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka*

Constitution of the Republic of Poland in the light of the jurisprudence of the European Court of Human Rights

Abstract: The subject of the article is an analysis of the role played by the provisions of the Constitution of the Republic of Poland in the rulings of the European Court of Human Rights in cases against Poland. In the article, I argue that the provisions of the Polish Constitution are used in the judgments of the Strasbourg court in three ways. Firstly, they are indicated as an element that shapes the framework of the national legal system. Secondly, they are used as an indirect source of law. In these situations, the ECtHR refers to the interpretations of constitutional provisions made by the Polish Constitutional Tribunal. Thirdly, they are used as a direct legal source for the interpretation of the provisions of the Convention. In such situations, the ECtHR makes a quasi-independent interpretation of constitutional provisions, disregarding the interpretations of them in the rulings of the Constitutional Tribunal. This is an innovative approach, under which the ECtHR sets itself up as a guarantor of the implementation of not only the rights and freedoms guaranteed in the Convention, but also of constitutional guarantees, if it is concluded that they are not sufficiently secured by state organs.

* Artykuł zawiera tezy referatu wygłoszonego na LXIV Zjeździe Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego, który odbył się 25–26 maja 2022 r. w Warszawie.

Keywords: European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights, Constitutional Tribunal, Constitution of Poland

Abstrakt: Przedmiotem artykułu jest analiza roli, jaką w orzeczeniach ETPC w sprawach skierowanych przeciwko Polsce odgrywają przepisy Konstytucji RP. W artykule dowodzę, że przepisy Konstytucji RP są wykorzystywane w orzeczeniach trybunału strasburskiego na trzy sposoby. Po pierwsze, są wskazywane jako element kształtujący ramy krajowego systemu prawnego. Po drugie, są wykorzystywane jako pośrednie źródło prawa i w tych sytuacjach ETPC odwołuje się do interpretacji przepisów konstytucyjnych, dokonanej przez TK. Po trzecie, są wykorzystywane jako bezpośrednie źródło prawa do wykładni przepisów EKPC. W takich sytuacjach ETPC nie uwzględnia ich interpretacji dokonanej przez polski TK i dokonuje quasi-samodzielnie (z uwzględnieniem stanowiska innych organów krajowych) interpretuje przepisy konstytucyjne. Jest to podejście nowatorskie, w ramach którego ETPC stawia się w roli gwaranta realizacji nie tylko praw i wolności zagwarantowanych w EKPC, lecz także gwarancji konstytucyjnych, gdy dochodzi do konkluzji, że nie są one zabezpieczone w wystarczającym stopniu przez organy państwa.

Słowa kluczowe: Europejski Trybunał Praw Człowieka, Europejska konwencja praw człowieka, Trybunał Konstytucyjny, Konstytucja RP

1. Wstęp

Relacja między prawem konstytucyjnym a prawem konwencyjnym, czyli m.in. Europejską konwencją praw człowieka¹ i orzecznictwem działającego na jej podstawie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jest wielopłaszczyznowa. Prowokuje ona wiele pytań badawczych, przede wszystkim w kontekście bardzo silnie obserwowanego w literaturze trendu oceny działalności ETPC z perspektywy jego roli jako sądu konstytucyjnego². W kontekście tego za-

1 Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284.

2 Por. A. Stone Sweet, *On the Constitutionalisation of the Convention: The European Court of Human Rights as a Constitutional Court*, „Revue Trimestrielle des Droits de l'Homme” 2009, t. 80, s. 923–944, <https://ssrn.com/abstract=1569359> [dostęp: 12.12.2022]; G. Ulfstein, *Transnational Constitutional Aspects of the European Court of Human Rights*, „Global

gadnienia fascynujące jest zgłębianie kwestii, w jaki sposób ETPC realizuje swoje zadanie kontrolowania przestrzegania przez państwa praw i wolności zagwarantowanych w Konwencji w sytuacji, gdy państwa – przystępując do EKPC – scedowały na niego *de facto* część swoich kompetencji konstytucyjnych, a Konwencja jest traktowana – także przez sam Trybunał – jako instrument konstytucyjny europejskiego porządku prawnego³.

Na tle tego zagadnienia pojawia się kwestia, która będzie przedmiotem niniejszego artykułu, a mianowicie pytanie o rolę, jaką w orzeczeniach ETPC w sprawach wydanych przeciwko Polsce odgrywają przepisy Konstytucji RP: czy Trybunał odwołuje się w swoich orzeczeniach do ustawy konstytucyjnej, czy jest ona traktowana jako szczególne źródło prawa, czy na równi z innymi regulacjami, a przede wszystkim, czy Trybunał dokonuje jej samodzielnej interpretacji. W artykule dowodzę, że przepisy Konstytucji RP są wykorzystywane w orzeczeniach trybunału strasburskiego na trzy sposoby: jako elementy kształtujące ramy krajowego systemu prawnego, jako pośrednie źródło prawa oraz jako bezpośrednie źródło prawa do wykładni przepisów Konwencji. Wykorzystanie przepisów w jednej ze wskazanych ról jest zależne od okoliczności sprawy i wywołuje różne skutki dla oceny sytuacji prawnej skarżącego.

2. Podstawy orzecznicze Europejskiego Trybunału Praw Człowieka

Zgodnie z art. 32 ust. 1 EKPC Europejski Trybunał Praw Człowieka jest właściwy do rozpoznania wszystkich spraw dotyczących interpretacji i stosowania Konwencji i jej protokołów, które zostaną mu przedłożone na podstawie skarg

---

Constitutionalism” 2021, t. 10, nr 1, s. 151–174, <https://doi.org/10.1017/S2045381719000303>; G. Repetto, *The Constitutional Relevance of the ECHR in Domestic and European Law*, Intersentia, Cambridge–Antwerp–Portland 2013; W. Sadurski, *Quasi-Constitutional Court of Human Rights for Europe? Comments on Geir Ulfstein*, „Global Constitutionalism” 2021, t. 10, nr 1, s. 175–185, <https://www.doi.org/10.1017/S2045381719000157>; R. Harmsen, *The European Court of Human Rights as a „Constitutional Court”: Definitional Debates and the Dynamics of Reform*, [w:] J. Morison, K. McEvoy, G. Anthony (red.), *Judges. Transition and Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 33–53, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199204939.003.0003>.

3 Wyrzek ETPC z 23 marca 1995 r., 15318/89, *Loizidou p. Turcji*, (sprzeciw wstępny), pkt 75, HUDOC; por. C. Grabenwarter, *The European Convention on Human Rights: Inherent Constitutional Tendencies and the Role of the European Court of Human Rights*, [w:] A. von Bogdandy, P. Sonnevend (red.), *Constitutional Crisis in the Constitutional Area. Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*, Hart, Oxford 2014, s. 103, <https://doi.org/10.5040/9781474202176.ch-005>.

międzypaństwowych (art. 33 EKPC), skarg indywidualnych (art. 34 EKPC), na wniosek Komitetu Ministrów w ramach procedury naruszenia wykonania wyroku Trybunału (art. 46 ust. 4 EKPC) czy na wniosek Komitetu Ministrów o wydanie opinii doradczej (art. 47 EKPC). Zgodnie z art. 1 Protokołu nr 16 do EKPC Trybunał jest także uprawniony do wydania opinii doradczej na wniosek najwyższych sądów i trybunałów państw członkowskich w kontekście rozpatrywanych przez nie spraw⁴. Zadaniem Trybunału jest więc interpretacja EKPC, przy czym w samej Konwencji nie określono, z jakich źródeł prawa ETPC powinien i może korzystać przy dokonywaniu tego zabiegu. Niewątpliwie, Konwencja źródeł tych nie ogranicza. Niepodważalny jest fakt, że Trybunał odwołuje się także do argumentacji pozaprawnej⁵, natomiast nie będzie ona przedmiotem artykułu⁶.

Jedynym wiążącym dla Trybunału – pierwotnym – źródłem prawa jest Konwencja, której miejsce w orzecznictwie zostało zdefiniowane chociażby przez jej art. 32. To, jaki wpływ na jej interpretację mają inne źródła prawa czy w ogóle inne argumenty, jest określone przez sam Trybunał, ponieważ w Konwencji brak jest wytycznych co do tego, z jakich źródeł prawa Trybunał powinien korzystać w celu jej interpretacji. Równocześnie na kwestię wykorzystywanych przez ETPC źródeł prawa trzeba patrzeć przez pryzmat jego roli jako subsydiarnego gwaranta praw i wolności. Zasada subsydiarności została wpisana do preambuły Konwencji (na podstawie art. 1 Protokołu nr 15) jako jedna z wymienionych tam dwóch zasad interpretacyjnych (obok marginesu oceny)⁷. Trybunał kieruje się w swoich rozstrzygnięciach generalną wytyczną płynącą z tej zasady, będącej inherentnym elementem systemu ochrony praw jednostki ustanowionego przez Konwencję, że interpretacja prawa krajowego należy co do zasady do wyłącznej kompetencji sądów i innych organów krajowych. Trybunał może ją zakwestionować jedynie wyjątkowo, w przypadkach rażącej i oczywistej arbitralności⁸. Działając jako organ sądowy, Trybunał odwo-

4 Protokół nr 16 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, przyjęty w Strasburgu dnia 2 października 2013 r., „Council of Europe Treaty Series”, nr 214. Rzeczpospolita Polska nie jest stroną tego protokołu.

5 K. Dzehtsiarou, *What is Law for the European Court of Human Rights?*, „Georgetown Journal of International Law” 2017, t. 49, nr 1, s. 91.

6 Zob. F. de Londras, K. Dzehtsiarou, *Managing Judicial Innovation in the European Court of Human Rights*, „Human Rights Law Review” 2015, t. 15, nr 3, s. 523, 534–541.

7 Protokół nr 15 zmieniający konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Strasburgu dnia 24 czerwca 2013 r., Dz.U. 2021, poz. 1879.

8 Por. wyrok ETPC z 15 września 2009 r., 798/05, *Miroļubovs i in. p. Łotwie*, pkt 91, HUDOC; wyrok ETPC z 19 stycznia 2010 r., 141/07, *Wegera p. Polsce*, pkt 173, HUDOC.

łuże się w swoich uzasadnieniach do wewnętrznych i zewnętrznych źródeł prawa, rozumianych w sposób specyficzny – odmienny od krajowych porządków prawnych⁹. Jako wewnętrzne źródła prawa w kontekście systemu prawnego ukształtowanego na podstawie Europejskiej konwencji praw człowieka są traktowane sama Konwencja, orzecznictwo ETPC¹⁰, prawo i praktyka państw członkowskich oraz dokumenty prawne Rady Europy. Pojęciem zewnętrznych źródeł prawa będą objęte traktaty zawierane poza przestrzenią prawną RE, zwyczajowe prawo międzynarodowe oraz prawo państw niebędących członkami RE.

Trybunał nie zbudował żadnej hierarchii źródeł prawa, do których się odwołuje – oczywiście poza podstawowym założeniem, że pierwotnym źródłem prawa, na którym jest osadzona jego działalność orzecznicza, jest Konwencja. To sytuacja mająca zarówno pozytywne konsekwencje – w postaci zachowania elastyczności, jak i negatywne – w postaci potencjalnych zarzutów o arbitralność i brak przejrzystości procesu decyzyjnego w zakresie źródeł prawa, które zostają przywołane w orzeczeniach. Spostrzeżenie to dotyczy przede wszystkim relacji między poszczególnymi źródłami, które zostały określone jako wewnętrzne. Relacja między nimi ma charakter pluralistyczny¹¹. Brak hierarchiczności dotyczy jednak także relacji między zewnętrznymi a wewnętrznymi źródłami.

3. Prawo krajowe jako źródło prawa w orzecznictwie ETPC

Zasadniczo w każdym orzeczeniu ETPC odwołuje się do krajowych źródeł prawa. Jest to dobrze utrwalona metoda interpretacyjna, stosowana przez Trybunał od początku jego działalności. Odwołania mają jednak różną formę, ponieważ odgrywają zróżnicowaną rolę w argumentacji i określeniu ostatecznego kierunku rozstrzygnięcia Trybunału.

Odwołania do prawa krajowego występują pod dwiema głównymi postaciami. Po pierwsze, przywołanie wewnętrznych regulacji krajowych służy do oceny legalności działań władzy publicznej w danej sprawie¹². Po drugie,

9 Podział na wewnętrzne i zewnętrzne źródła prawa za: K. Dzehtsiarou, *What is...*, s. 91 i n.

10 Fakt, że orzecznictwo ETPC może być traktowane jako źródło prawa, znajduje umocowanie w art. 8 Protokołu nr 14 do EKPC, który wprowadził do art. 28 Konwencji pojęcie „ugruntowanego orzecznictwa”. Protokół nr 14 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zmieniający system kontroli Konwencji, Dz.U. 2010 Nr 90, poz. 587.

11 S. Greer, L. Wildhaber, *Revisiting the Debate about „Constitutionalising” the European Court of Human Rights*, „Human Rights Law Review” 2012, t. 12, nr 4, s. 655.

12 Por. wyrok ETPC z 12 marca 2014 r., 26828/06, *Kuric i in. p. Słowenii*, pkt 215–216, HUDOC (przywołanie przepisów konstytucyjnych jako tworzących krajowe ramy

regulacje krajowe są przywoływane w kontekście prawnoporównawczym, co z kolei jest zabiegiem przede wszystkim zmierzającym do zbadania istnienia konsensusu europejskiego, a to może prowadzić do ewentualnego ograniczenia marginesu oceny przynależnego państwom¹³. W świetle orzecznictwa Trybunału można wręcz sformułować konkluzję, że dążąc do ustalenia istnienia lub nieistnienia konsensusu europejskiego, Trybunał stworzył pewne ramy, w których interpretacja dynamiczna powinna być poparta widocznymi zmianami czy ukształtowanymi postawami w prawie krajowym państw członkowskich¹⁴.

Wśród wymienionych wewnętrznych źródeł prawa odwołania do prawa i praktyki krajowej odgrywają szczególną rolę. Przede wszystkim działanie takie pokazuje, że Trybunał nie jest obcym, zewnętrznym i arbitralnym decydentem, ale bierze pod uwagę rozwiązania przyjęte przez państwa członkowskie. W ten sposób wpisuje się ze swoim orzecznictwem w wewnętrzne systemy prawne państw i ogranicza swoją zewnętrzną pozycję w odniesieniu do nich. Odwołanie do prawa i praktyki krajowej pozwala też na skuteczne nawiązanie dialogu z sądami krajowymi i *de facto* innymi organami, których decyzje są przedmiotem rozstrzygnięcia, co ma kluczowe znaczenie dla zapewnienia skuteczności krajowego systemu prawnego przez stworzenie warunków do późniejszego prawidłowego implementowania orzeczenia. Na przykład sprzężenie kierunku rozstrzygnięcia z istniejącym konsensem europejskim zasadniczo wzmacnia zasadę subsydiarności, czyli podstawę funkcjonowania Trybunału¹⁵. Pokazuje, że Trybunał wsłuchuje się w głos państw członkowskich i uwzględnia podjęte przez nie decyzje legislacyjne. Wreszcie dzięki odwołaniom do prawa krajowego Trybunał zwiększa demokratyczną legitymację swoich orzeczeń przez ustalenie, jakie rozumienie praw gwarantowanych w Konwencji znajduje akceptację i poparcie u większości państw członkowskich.

---

prawne dla oceny badania legalności działania władz krajowych); wyrok ETPC z 20 maja 1999 r., 25390/94, *Rekvenyi p. Węgrom*, pkt 35–37, HUDOC (podstawą badania zgodności z prawem działań władz publicznych były przepisy konstytucyjne).

13 Z praktycznego punktu widzenia porównanie poszczególnych systemów prawnych odbywa się nie przez cytowanie właściwych przepisów, w tym przepisów konstytucyjnych, ale w sposób opisowy. Trybunał stara się przy tym zamieścić możliwie szeroki materiał porównawczy. Por. m.in. wyrok ETPC z 7 listopada 2013 r., 29381/09, *Vallianatos i in. p. Grecji*, pkt 25–26, HUDOC (sprawa dotycząca legalności związków partnerskich osób homoseksualnych); wyrok ETPC z 5 maja 2022 r., 8709/20, *Lia p. Malcie*, pkt 36, HUDOC (sprawa dotycząca medycznie wspomaganey prokreacji).

14 K. Dzehtsiarou, *What is...*, s. 124.

15 Tamże, s. 129.

4. Konstytucja RP w orzecznictwie EPTC

4.1. Przepisy konstytucyjne jako element kształtujący krajowy system prawny

Właściwe przepisy konstytucyjne są przywołane w większości orzeczeń przeciwko Polsce¹⁶. Stanowią one integralny element prezentacji obowiązujących krajowych ram prawnych, mających zastosowanie w konkretnej sprawie. Zakreślają granice, w świetle których są odczytywane i determinowane regulacje ustawowe. Samo przywołanie tych przepisów, bez późniejszego nawiązania do nich przez Trybunał w toku uzasadnienia, można określić jako realizujące zadanie o charakterze informacyjno-poznawczym. Takie odwołanie do treści przepisów konstytucyjnych nie powoduje jednak zasadniczo żadnych bezpośrednich konsekwencji dla oceny zarzutów skarżącego.

4.2. Przepisy konstytucyjne jako pomocnicze (pośrednie) źródło oceny zgodności działania władz publicznych z EKPC i interpretacji Konwencji

Biorąc pod uwagę, że przed złożeniem skargi indywidualnej do ETPC należy wyczerpać dostępne krajowe środki odwoławcze, w przypadku zasadniczej większości skarg będzie zachodziła sytuacja, w której poruszona w skardze problematyka prawna była przedmiotem uprzednich rozstrzygnięć organów krajowych różnych szczebli, w tym także Trybunału Konstytucyjnego.

Perspektywa prawa krajowego, w tym przepisów konstytucyjnych, ma szczególne znaczenie w dwóch sytuacjach: w ramach oceny spełnienia przesłanki legalności działania władz publicznych oraz oceny, czy roszczenie, którego realizacji domaga się skarżący, ma umocowanie w prawie krajowym – zgodnie z ogólną dyrektywą, że trybunał strasburski nie może kreować w swoim orzecznictwie praw, które tego nie mają¹⁷.

16 Jako przykłady orzeczeń wydanych w ostatnim czasie można wskazać: wyrok ETPC z 14 października 2021 r., 75031/13, *Kapa i in. p. Polsce*, pkt 100, 106, HUDOC (sprawa dotycząca naruszenia prawa do życia prywatnego przez hałas z drogi publicznej); wyrok ETPC z 21 grudnia 2021 r., 58795/15, *Stożkowski p. Polsce*, pkt 26 i 33, HUDOC (sprawa dotycząca naruszenia prawa własności w związku z utratą wartości przedmiotu – samochodu – zabezpieczonego w toku postępowania karnego); wyrok ETPC z 15 września 2022 r., 8257/13, *Rabczewska p. Polsce*, pkt 20, HUDOC (sprawa dotycząca swobody wypowiedzi).

17 Postanowienie ETPC z 27 maja 2004 r., 60376/00, *Nadbiskupija Zagrebacka p. Słowenii*,

Trybunał kieruje się ukształtowaną w swoim orzecznictwie zasadą, znajdującą umocowanie w subsydiarnym charakterze jego uprawnień, że kwestia problemów interpretacji prawa krajowego jest domeną władz krajowych, w szczególności sądów. Dopóki interpretacja ta nie jest arbitralna bądź w sposób oczywisty nieuzasadniona, dopóty rola Trybunału jest ograniczona do zbadania, czy skutki tej interpretacji są zgodne z Konwencją¹⁸. Clou zasady subsydiarności jest bowiem to, że pierwotna odpowiedzialność za poszanowanie praw i wolności jednostki spoczywa na państwie¹⁹.

Zasada ta znalazła zastosowanie w skargach skierowanych przeciwko Polsce, co stało się szczególnie widoczne w sprawach, które pociągnęły za sobą wydanie przez trybunał strasburski tzw. wyroków pilotażowych. Problemy prawne leżące u podstaw skarg były bowiem przedmiotem intensywnego dialogu sądowego między polskim TK a ETPC.

W orzeczeniu w sprawie *Broniowski p. Polsce*²⁰, dotyczącym zakresu ochrony prawnej uprawnienia przyznanego Zabużanom w postaci tzw. prawa zaliczenia, trybunał strasburski wyraźnie stwierdził, że podziela ocenę charakteru prawnego uprawnienia przysługującego skarżącemu na mocy art. 64 Konstytucji RP zawartą „w kategoriach konwencyjnych”, czyli w świetle gwarancji płynących z art. 1 Protokołu nr 1 do EKPC²¹, przez najwyższe

---

HUDOC; postanowienie ETPC z 10 lipca 2002 r., 39794/98, *Gratzinger i Gratzingerova p. Czechom*, pkt 69, HUDOC; postanowienie ETPC z 2 marca 2005 r., 71916/01, 71917/01 i 10260/02, *Von Maltzan i inni, Margarete von Zitzewitz i in. oraz Man Ferrostaal i Alfred Topfer Stiftung p. RFN*, pkt 74, HUDOC; wyrok ETPC z 22 sierpnia 2006 r., 7352/03, *Beshiri i in. p. Albanii*, pkt 78, HUDOC; wyrok ETPC z 13 grudnia 2016 r., 53080/13, *Károly Nagy p. Węgrom*, pkt 61, HUDOC.

18 Wyrok ETPC z 20 marca 2018 r., 37685/10 i 22768/12, *Radomilja i in. p. Chorwacji*, pkt 149, HUDOC; wyrok ETPC z 22 października 2018 r., 35553/12, 36678/12 i 36711/12, *S., V. i A. p. Danii*, pkt 148, HUDOC; wyrok ETPC z 19 grudnia 2018 r., 20452/14, *Molla Sali p. Grecji*, pkt 149, HUDOC.

19 Zasada subsydiarności jest rozumiana w strasburskim systemie praw człowieka w ten sposób, że to państwa są zobowiązane do zapewnienia przestrzegania praw i wolności gwarantowanych w Konwencji, a Trybunał może podejmować „interwencję” jedynie w sytuacjach, gdy władze nie wywiązują się ze swojego zadania. Zasada ta została wypracowana w orzecznictwie Trybunału (np. wyrok ETPC z 23 lipca 1968 r., 1474/62 i 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64, *Belgijska sprawa językowa p. Belgii*, pkt 10, HUDOC; wyrok ETPC z 7 grudnia 1976 r., 5493/72, *Handyside p. Wielkiej Brytanii*, pkt 48, HUDOC). Podkreśleniem istotnej roli, jaką zasada ta powinna odgrywać w orzecznictwie ETPC, było umieszczenie jej jako jednej z dwóch dyrektyw interpretacyjnych – obok zasady marginesu uznania – w Preambule Konwencji na podstawie Protokołu nr 15. Por. przypis 7.

20 Wyrok ETPC z 22 czerwca 2004 r., 31443/96, *Broniowski p. Polsce*, HUDOC.

21 Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U. 1995 Nr 36, poz. 175 ze zm.

polskie organy sądowe, w tym przez TK w wyroku z grudnia 2002 r.²² Co więcej, trybunał strasburski konsekwentnie zaczął się posługiwać terminem „prawo zaliczenia” wprowadzonym właśnie przez polski TK²³.

Podobnie w orzeczeniu w sprawie *Hutten-Czapska p. Polsce*²⁴, dotyczącym problemu systemu czynszów regulowanych, trybunał strasburski nie zinterpretował samodzielnie przepisów polskiej konstytucji, natomiast szczegółowo odniósł się do orzeczeń wydanych przez polski TK i uznał, że jego wnioski o braku zgodności przepisów ustaw z 1994 r. i z 2001 r. z normą konstytucyjną chroniącą prawo własności²⁵ są tożsame z konkluzjami dotyczącymi niezgodności tych przepisów z konwencyjnymi gwarancjami ochrony mienia²⁶.

W orzeczeniu w sprawie *Orchowski p. Polsce*²⁷ dotyczącej przeludnienia zakładów karnych w kontekście gwarancji zawartych w art. 3 Konwencji, ETPC w szczególności odniósł się do orzeczenia TK z 26 maja 2008 r., SK 25/07, w którym ten ocenił, że naruszeniem zasady godnego traktowania w celi w świetle art. 41 ust. 4 Konstytucji RP jest sytuacja, gdy przestrzeń przeznaczona dla każdej osoby jest mniejsza niż 3 m², oraz że tak poważne przeludnienie w więzieniach, jakie było w Polsce, samo w sobie może być zakwalifikowane jako forma niehumanitarnego i poniżającego traktowania w rozumieniu art. 40 Konstytucji RP²⁸.

22 Wyrok ETPC z 22 czerwca 2004 r., 31443/96, *Broniowski p. Polsce*, pkt 131.

23 Tamże. Odnosząc się do kwestii, czy władze polskie zachowały sprawiedliwą równowagę między ogólnym interesem społeczności a prawem skarżącego do spokojnego korzystania z mienia, Trybunał stwierdził, że nie znajduje powodu, dla którego miałby odejść od ustaleń poczynionych przez TK, opartych na jego bezpośredniej wiedzy o warunkach istniejących w kraju (pkt 173).

24 Wyrok ETPC z 22 lutego 2005 r., 35014/97, *Hutten-Czapska p. Polsce*, HUDOC.

25 Wyrok TK z 12 stycznia 2000 r., P 11/98, LEX 39282; wyrok TK z 10 października 2000 r., P 8/99, LEX 44406.

26 Wyrok ETPC z 22 lutego 2005 r., 35014/97, *Hutten-Czapska p. Polsce*, [WI], pkt 176, 179. Uznał ponadto, że powinnością władz polskich było wyeliminowanie lub przynajmniej znalezienie środka zmierzającego do niezwłocznej naprawy sytuacji pozostającej w sprzeczności z przesłankami fundamentalnego prawa własności skarżącej w zgodzie z linią orzecznictwa TK. Ponadto zasada legalności zawarta w art. 1 Protokołu nr 1 oraz wynikająca z niej zasada przewidywalności prawa nakładały na państwo obowiązek wypełnienia ustawowego przyrzeczenia uchylenia reżimu czynszu regulowanego, co w żaden sposób nie wykluczało wprowadzenia innych mechanizmów ochrony najemców (tamże, pkt 187).

27 Wyrok ETPC z 22 października 2009 r., 17885/04, *Orchowski p. Polsce*, pkt 123, HUDOC.

28 W wyroku z 26 maja 2008 r., SK 25/07, LEX 380071, TK jasno określił swoją kompetencję w zakresie dokonywania wykładni przepisów prawa krajowego w sprawach ze skarg konstytucyjnych w świetle standardów międzynarodowych. Stwierdził: „Trybunał Konstytucyjny, interpretując treść postanowień konstytucyjnych, wykorzystuje zarówno

Trybunał strasburski podkreślił, że art. 40 Konstytucji RP został sformułowany niemal identycznie jak art. 3 Konwencji. Dlatego mając na względzie zasadę subsydiarności, stwierdził, że wyrok w sprawie SK 25/07 może stanowić podstawowe kryterium dla oszacowania, czy przeludnienie w polskich zakładach karnych uchybiło wymogom określonym w art. 3 Konwencji. W rezultacie ETPC uznał, że wszystkie sytuacje, w których osadzony jest pozbawiony minimalnej przestrzeni 3 m² w celi, będą traktowane jako naruszenie art. 3 Konwencji.

W orzeczeniu w sprawie *Wegera p. Polsce* dotyczącym regulacji praw osadzonych do odwiedzin w świetle art. 8 Konwencji Trybunał ponownie przypomniał, że zgodnie z zasadą subsydiarności interpretacja przepisów prawa krajowego zasadniczo leży w gestii organów krajowych²⁹. W tym kontekście wskazał, że polski TK w wyroku z 2 lipca 2009 r., K 1/7, wyraźnie uznał, że art. 217 § 1 kodeksu karnego wykonawczego jest sprzeczny z art. 8 Konwencji (w ramach abstrakcyjnej kontroli norm) m.in. ze względu na sposób jego ukształtowania, tzn. niedostatecznie jasne wskazanie zakresu i trybu korzystania przez władze ze swobody decyzyjnej w przedmiotowej dziedzinie³⁰. Trybunał podzielił wnioski TK.

W orzeczeniu dotyczącym statusu asesorów sądowych i standardu „niezawisłego sądu” w rozumieniu art. 6 Konwencji w sprawie *Henryk Urban i Ryszard Urban p. Polsce*³¹ Trybunał wyraźnie wskazał, odwołując się do wyroku TK

---

materialnoprawny przepis art. 3 Konwencji, jak i *acquis humanitaire*, ukształtowane na podstawie konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności. Trybunał nie rozważa natomiast sprawy naruszenia samej Konwencji, ponieważ nie należy to do jego kompetencji” (pkt 6.7). Brak możliwości oceny sytuacji w świetle wzorca międzynarodowego w ramach rozstrzygania konkretnych spraw ze skarg konstytucyjnych został potwierdzony m.in. w wyroku TK z 6 października 2009 r., SK 46/07, LEX 519037: „[TK] nie bada też w tym trybie zgodności kontrolowanych norm z aktami prawa międzynarodowego w postępowaniu w sprawach inicjowanych ze skargi konstytucyjnej”.

29 Wyrok ETPC z 19 stycznia 2010 r., 141/07, *Wegera p. Polsce*, pkt 73–74, HUDOC.

30 Tamże, wyrok TK z 2 lipca 2009 r., K 1/07, LEX 503101. TK, mając na względzie, że wnioskodawca wyraźnie wskazał jako wzorzec kontrolny nie tylko Konstytucję RP, lecz także Konwencję, zawarł w sentencji wyroku konkluzję co do zgodności zaskarżonych przepisów z EKPC. Natomiast w samym uzasadnieniu brak jest rozważań nad zgodnością przepisów prawa polskiego z Konwencją poza tym, że szeroko przywołane jest orzecznictwo ETPC w przedmiotowym zakresie. W uzasadnieniu, poza szczegółowym omówieniem orzecznictwa, znalazło się jedynie następujące stwierdzenie o charakterze ogólnym: „Koncepcja wyłączności ustawy w zakresie regulacji statusu jednostki przyjęta w art. 31 ust. 3 Konstytucji koresponduje z EKPC”.

31 Wyrok ETPC z 30 listopada 2010 r., 23614/08, *Henryk Urban i Ryszard Urban p. Polsce*, pkt 52 i 53, HUDOC.

z 6 października 2009 r., SK 46/07³², że choć ustalenia TK zostały dokonane w kontekście abstrakcyjnej oceny konstytucyjności przepisów ustawowych, to – mając na uwadze zasadę subsydiarności – mogą być zastosowane w odniesieniu do faktycznego stanu przedmiotowej sprawy, przy uwzględnieniu podobieństw między wymogami konstytucyjnymi a wymogami Konwencji w zakresie niezawisłości sędziowskiej oraz powołania przez Trybunał Konstytucyjny odpowiedniego orzecznictwa ETPC. Dla trybunału strasburskiego istotną okolicznością był fakt, że TK uznał, iż sposób, w jaki Polska prawnie uregulowała status asesora sądowego, był wadliwy, ponieważ brakowało mu gwarancji niezawisłości, jakie są wymagane na podstawie art. 45 ust. 1 Konstytucji RP – gwarancji, które są zasadniczo identyczne z tymi przewidzianymi w art. 6 ust. 1 Konwencji. ETPC uznał, że przeciwny wniosek byłby uzasadniony jedynie w przypadku, gdyby sąd krajowy niewłaściwie zinterpretował lub niewłaściwie zastosował przepis Konwencji albo orzecznictwo Trybunału wynikające z tego przepisu lub gdyby doszedł do wniosku w sposób oczywisty bezzasadnego³³. W tej sprawie taka sytuacja jednak nie zaszła.

W sprawie *Porowski p. Polsce*³⁴, rozpatrując zarzut skarżącego, iż jego tymczasowe aresztowanie, zastosowane w związku z drugą sprawą karną, było bezprawne oraz nie zostało przeprowadzone w trybie ustalonym przez prawo w rozumieniu art. 5 ust. 1 Konwencji, TK stwierdził, że art. 41 Konstytucji RP jest w swej istocie sformułowany w taki sam sposób jak art. 5 ust. 1 Konwencji. W związku z tym odwołał się do konkluzji o niezgodności relewantnych przepisów ustawowych z konstytucją, zawartych w wyroku TK z 10 czerwca 2008 r., SK 17/07, i uznał, że w świetle zasady subsydiarności orzeczenie TK mogło stanowić dla ETPC podstawowe kryterium oceny, czy prawo regulujące przedłużenie okresu tymczasowego aresztowania powyżej dwóch lat miało, w przedmiotowym okresie, jakoś zgodną ze standardami określonymi w art. 5 ust. 1 Konwencji³⁵.

Przytoczone przykłady orzeczeń dowodzą, że przez wiele lat ETPC we wszystkich kategoriach spraw brał pod uwagę orzeczenia polskiego TK, wydane na tle rozstrzyganych zagadnień, stwierdzające niekonstytucyjność ustawodawstwa krajowego i równocześnie często jego niezgodność z Konwencją. Wyraźnie przyjmował jako element swojej argumentacji interpretację

32 Wyrok TK z 6 października 2009 r., SK 46/07, LEX 519037.

33 Wyrok ETPC z 30 listopada 2010 r., 23614/08, *Henryk Urban i Ryszard Urban p. Polsce*, pkt 51, HUDOC.

34 Wyrok ETPC z 21 marca 2017 r., 34458/03, *Porowski p. Polsce*, HUDOC.

35 Tamże, pkt 120.

konstytucji przeprowadzoną przez TK. ETPC dokonywał niejako absorpcji orzecznictwa TK do swoich rozważań. Przychylał się do konkluzji polskiego TK, przy czym szczególnie podkreślał dwie kwestie: ocenę konstytucyjności przeprowadzoną w świetle standardów konwencyjnych i/lub zbieżność treści regulacji konstytucyjnej z regulacją konwencyjną.

We wszystkich powyższych sprawach ETPC nie powoływał się bezpośrednio na przepisy polskiej konstytucji jako podstawę swojego rozstrzygnięcia. Natomiast kierując się zasadą subsydiarności, akceptował ocenę konstytucyjności kwestionowanych przepisów, przeprowadzoną przez polski TK z uwzględnieniem materialnoprawnej treści Konwencji i orzecznictwa ETPC. W wielu przypadkach ETPC stwierdził tożsamość zakresu ochrony materialnych przepisów Konstytucji RP i EKPC oraz potraktował konkluzje polskiego TK nie tylko jako mające zastosowanie, lecz także jako przesłankę oceny zgodności badanej sytuacji z Konwencją. W tych sprawach przepisy Konstytucji RP i orzecznictwo polskiego TK odegrały rolę pomocniczego źródła prawa do oceny zgodności sytuacji z EKPC. Z orzeczeń tych wynika też jasna hierarchia źródeł prawa, przydająca przepisom konstytucyjnym oczywisty charakter nadrzędności nad przepisami ustawowymi. Nadrzędność ta wynika jednak z krajowej hierarchii źródeł prawa.

4.3. Przepisy konstytucyjne jako bezpośredni wzorzec i źródło oceny zgodności ustawodawstwa lub praktyki z EKPC

Nowe wyzwania dla ETPC wiązały się ze skargami dotyczącymi zmian wprowadzanych w systemie wymiaru sprawiedliwości, poczynwszy od 2015 r. Trybunał strasburski od początku był świadomy, że skargi te podnoszą wiele zagadnień mających wymiar nie tylko konwencyjny, lecz także konstytucyjny³⁶. W sprawach tych Trybunał stanął przed koniecznością dopracowania kryterium „arbitralnego bądź oczywiście nieuzasadnionego charakteru” interpretacji przepisów dokonanych przez sądy krajowe oraz przed problemem pominięcia orzeczenia TK przy odczytywaniu treści norm konstytucyjnych.

Po raz pierwszy istotne kwestie wynikające z interpretacji konstytucji pojawiły się już w orzeczeniu *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. p. Polsce*, w którym jeden z zarzutów dotyczył nieprawidłowości obsadzenia stanowiska sędziego TK w świetle gwarancji art. 6 Konwencji³⁷.

36 Na przykład wyrok ETPC z 15 marca 2022 r., 43572/18, *Grzęda p. Polsce*, pkt 341, HUDOC.

37 Wyrok ETPC z 7 maja 2021 r., 4907/18, *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. p. Polsce*, HUDOC.

Po pierwsze ETPC, powołując się wprost na przepisy Konstytucji RP, ocenił, że postępowanie przed TK miało charakter bezpośrednio decydujący dla prawa cywilnego dochodzonego przez skarżącą spółkę, co pozwoliło mu na konkluzję, że postępowanie przed TK może być ocenione w świetle art. 6 ust. 1 Konwencji³⁸. Konkluzja ETPC była rozwinięciem jego wcześniejszych rozważań m.in. w sprawach *Szott-Medyńska p. Polsce* oraz *Pasławski p. Polsce*. Natomiast kluczowe dla przesądzenia cywilnoprawnego charakteru roszczenia było bezpośrednie powołanie na przepisy Konstytucji RP wskazujące pozycję ustrojową i uprawnienia TK oraz zdefiniowanie poprzez to roli orzeczniczej, jaką odegrał TK, rozstrzygając o skardze konstytucyjnej skarżącej spółki³⁹. Pozytywna konkluzja TK co do możliwości oceny zarzutów skarżącej spółki w świetle art. 6 Konwencji była o tyle istotna, że stała w sprzeczności ze stanowiskiem rządu twierdzącego, iż w tej sprawie art. 6 ust. 1 w jego aspekcie cywilnym nie miał zastosowania do postępowania przed TK⁴⁰.

Po drugie, trybunał strasburski skonstatował po raz pierwszy w orzeczeniu przeciwko Polsce naruszenie przez władze publiczne prawa krajowego przez naruszenie normy konstytucyjnej⁴¹. ETPC doszedł do wniosku, iż w sprawie nastąpiło naruszenie prawa krajowego, co wynika z ustaleń poczynionych w orzeczeniach TK⁴². Powołując się na sposób interpretacji art. 194 ust. 1 Konstytucji RP przyjęty przez polski TK w wyroku z 3 grudnia 2015 r., K 34/15,

38 Aprobując o konkluzji ETPC co do zastosowalności art. 6 EKPC do postępowania przed TK m.in. M. Szwed, *The Polish Constitutional Tribunal Crisis from the Perspective of the European Convention on Human Rights*, „European Constitutional Law Review” 2022, nr 1, s. 139.

39 W tym względzie ETPC wskazał na: umiejscowienie TK w rozdz. VIII Konstytucji RP wraz z sądami; sposób uregulowania modelu polskiej skargi konstytucyjnej w art. 79 Konstytucji RP (regulujący prawo do wniesienia skargi konstytucyjnej znajduje się w podrozdziale „Środki ochrony wolności i praw” rozdz. II Konstytucji RP zatytułowanego „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela”, co sugeruje, że ma ona służyć jako środek prawny p. naruszeniom konstytucyjnych praw i wolności); sposób uregulowania skutków wydania orzeczenia ze skargi konstytucyjnej (art. 190) oraz status sędziów TK (art. 195 ust. 1 – zasada niezawisłości).

40 Wyrok ETPC z 7 maja 2021 r., 4907/18, *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. p. Polsce*, pkt 185.

41 We wcześniejszych orzeczeniach Trybunał doszedł już do konkluzji, że naruszono prawo krajowe, co powodowało naruszenie wymogu legalności, czyli zgodności z prawem krajowym podejmowanych działań. Natomiast nie były to normy konstytucyjne. Por. wyrok ETPC z 20 stycznia 2004 r., 38816/97, *G.K. p. Polsce*, pkt 76, HUDOC; wyrok ETPC z 28 maja 2013 r., 53315/09, *Baran p. Polsce*, pkt 30–31, HUDOC.

42 Wyrok ETPC z 7 maja 2021 r., 4907/18, *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. p. Polsce*, pkt 262.

i potwierdzony w czterech kolejnych orzeczeniach⁴³, ETPC stwierdził, że w okolicznościach sprawy doszło do naruszenia prawa krajowego ujętego w formie fundamentalnej zasady procedury wyboru sędziów TK, a mianowicie zasady, że sędziego wybiera Sejm tej kadencji, w trakcie której przypada dzień powstania wakatów na tym stanowisku sędziowskim. W opinii ETPC naruszenia tego dopuścił się po pierwsze Sejm VIII kadencji, gdy wybrał trzech sędziów Trybunału Konstytucyjnego 2 grudnia 2015 r., ponieważ stanowiska, na które zostali oni rzekomo wybrani, zostały już wcześniej obsadzone przez trzech sędziów wybranych przez poprzedni sejm. W punkcie wyroku, w którym jest mowa o naruszeniu przez Sejm prawa krajowego, jest ono wyraźnie sprecyzowane jako naruszenie art. 194 Konstytucji RP. ETPC orzekł ponadto, że drugim podmiotem naruszającym tę samą podstawową zasadę miał być Prezydent RP, który odmówił odebrania ślubowania od trzech sędziów wybranych 8 października 2015 r., lecz odebrał ślubowanie od trzech osób wybranych 2 grudnia 2015 r.⁴⁴ W kontekście oceny legalności działań Prezydenta trzeba jednak podkreślić, że ETPC nie wskazał wyraźnie, że chodzi tu o konkretną normę konstytucyjną, ale posłużył się stwierdzeniem „naruszenie prawa krajowego w odniesieniu do procedury wyboru sędziów TK”. Trybunał strasburski kierował się konkluzją TK zawartą w wyroku z 9 grudnia 2015 r., K 35/15, zgodnie z którą Konstytucja RP nie przewiduje kompetencji Prezydenta RP do odmowy przyjęcia ślubowania od sędziego Trybunału Konstytucyjnego wybranego przez sejm i że nie wolno domniemywać takiej kompetencji⁴⁵. Wskazanie, że naruszoną normą był art. 194 Konstytucji RP, znalazło się w dalszych wywodach Trybunału⁴⁶. ETPC odwołał się do orzecznictwa polskiego TK, przypominając, że „ostatecznym arbitrem w sprawach dotyczących wykładni Konstytucji i konstytucyjności ustaw jest Trybunał Konstytucyjny”⁴⁷.

43 Wyrok TK z 9 grudnia 2015 r., K 35/15, LEX 1939545; wyrok TK z 9 marca 2016 r., K 47/15, LEX 2001897; wyrok TK z 11 sierpnia 2016 r., K 39/16, LEX 2086840; a także w postanowieniu z 7 stycznia 2016 r., U 8/15, LEX 1950018.

44 Wyrok ETPC z 7 maja 2021 r., 4907/18, *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. p. Polsce*, pkt 270, 275, 277–278. W konkluzji Trybunał stwierdził, że naruszenia procedury wyboru trzech sędziów, w tym sędziego M.M., do TK, którego dokonano w dniu 2 grudnia 2015 r., były na tyle poważne, że podważały legitymację procedury wyboru i samą istotę prawa do „sądu ustanowionego przez ustawę”. Por. tamże, pkt 287.

45 Tamże, pkt 269.

46 Tamże, pkt 278.

47 Tamże, pkt 285.

Problematyka interpretacji przepisów Konstytucji RP wysunęła się na czołowe miejsce w wyroku w sprawie *Reczkowicz p. Polsce*, dotyczącej statusu Izby Dyscyplinarnej SN jako sądu ustanowionego ustawą⁴⁸.

W orzeczeniu tym ETPC potwierdził swoją ograniczoną kompetencję w zakresie interpretacji prawa krajowego i umocowanie w tej kompetencji sądów krajowych, z wyłączeniem sytuacji interpretacji arbitralnej i pozbawionej oczywistego uzasadnienia. Wskazał więc wyraźnie, że interpretacja Konstytucji RP nie leży w jego kompetencjach, a jego rozważania nie powinny być odczytywane w sposób sugerujący, że chce on zastąpić TK w jego roli⁴⁹. ETPC podkreślił jednak, że swoją rolę – w świetle art. 32 Konwencji – odczytuje jako kompetencję do oceny orzecznictwa sądów krajowych co do tego, czy odpowiednio wyważyły równowagę między konkurującymi interesami i prawidłowo zastosowały standard konwencyjny⁵⁰.

Trybunał strasburski nie dokonał w tej sprawie samodzielnej wykładni przepisów konstytucji, natomiast ocenił dopuszczalność zmiany linii orzeczniczej polskiego TK. Kluczowym przepisem dla rozstrzygnięcia sprawy była interpretacja art. 187 ust. 1 pkt 2 Konstytucji RP w kontekście sposobu powoływania członków Krajowej Rady Sądownictwa. ETPC uwzględnił wykładnię tego przepisu przyjętą przez TK w wyroku z 18 lipca 2007 r., K 25/07, i równocześnie przedstawił ocenę tego, czy było uzasadnione późniejsze odejście przez TK od dotychczasowej linii orzeczniczej, wyrażone m.in. w wyroku z 20 czerwca 2017 r., K 5/17. Trybunał strasburski uznał, że polski TK nie przytoczył żadnych argumentów, które uzasadniałyby całkowite zanegowanie dotychczasowego stanowiska tego organu, a orzeczenie w sprawie K 5/17 nie zawierało „całościowej, wyważonej i obiektywnej analizy”. Dodał, że sama zmiana składu orzekającego nie była wystarczającym uzasadnieniem zmiany ukształtowanej linii orzeczniczej⁵¹. W konsekwencji uznał, że ocena konstytucyjności nowego sposobu powoływania KRS, przeprowadzona przez TK w sprawie K 5/17, nie będzie elementem jego własnej oceny w zakresie tego, czy doszło do rażącego naruszenia prawa krajowego w ramach procedury wyboru sędziów do Izby Dyscyplinarnej SN⁵². Podejmując decyzję o nieuwzględnieniu stanowiska TK, trybunał strasburski oparł się w dalszych rozważaniach na stanowisku wyrażonym przez SN co do tego, że doszło do naruszenia prawa

48 Wyrok ETPC z 22 lipca 2021 r., 43447/19, *Reczkowicz p. Polsce*, HUDOC.

49 Tamże, pkt 230–231, 259.

50 Tamże, pkt 259.

51 Tamże, pkt 237–238.

52 Tamże, pkt 262, HUDOC.

krajowego⁵³. Nie wskazał on jednak na naruszenie konkretnych przepisów prawa konstytucyjnego⁵⁴. Na okoliczność, że Trybunał nie wskazał w tej sprawie wyraźnego przepisu, który miał zostać naruszony – w przeciwieństwie do sprawy *Xero Flor* – zwrócił uwagę w zdaniu zbieżnym sędzieja K. Wojtyczek⁵⁵.

W sprawie *Dolińska-Ficek i Ozimek p. Polsce*⁵⁶, w której ujawnił się problem oceny statusu Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych SN w świetle wymogu ustanowienia sądu ustawą, Trybunał przywołał niemalże dosłownie swoje rozważania nad kompetencjami do interpretacji prawa krajowego, w tym przepisów konstytucyjnych, które zawarł w sprawie *Reczkowicz p. Polsce*. Doszedł też do identycznej konkluzji w odniesieniu do tego, w jaki sposób będzie traktował interpretację przepisów konstytucji, odnoszących się do wyboru członków KRS, dokonaną przez TK w sprawie K 5/17. Uznał, że nie będzie ona odgrywała roli w jego ocenie, czy doszło do rażącego naruszenia prawa krajowego związanego z procedurą mianowania sędziego do Izby Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych SN⁵⁷.

Nowym elementem argumentacji było natomiast wyraźne odwołanie się do gwarancji art. 186 ust. 1 Konstytucji RP przez stwierdzenie, że TK nie wyjaśnił, w jaki sposób nowy model wyboru członków KRS wpłynął pozytywnie na podstawowy konstytucyjny obowiązek Rady, jakim jest ochrona niezawisłości sądów i sędziów określona w Konstytucji RP⁵⁸. ETPC dokonał więc bezpośredniej wykładni tego przepisu, wywodząc z niego określone obowiązki spoczywające na organach władzy publicznej. Choć w dalszej części wyводу Trybunał jako wzorce kontrolne traktował zasady zawarte w Konwencji – zasadę rządów prawa, podziału władzy i niezależności sądownictwa – wskazał konsekwentnie, że normy te są zawarte także w Konstytucji RP. Trybunał ocenił, że doszło do wielu oczywistych naruszeń prawa krajowego, ale nie powołał się przy tym na konkretne przepisy aktów rangi ustawowej czy Konstytucji RP. Podstawą stwierdzenia stanu naruszenia były oceny zawarte w orzeczeniach SN⁵⁹, niejednokrotnie odnoszące się do naruszeń np. zasady

53 Wyrok SN z 5 grudnia 2019 r., III PO 7/18, LEX 2746893; uchwała składu połączonych Izb: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych SN z 23 stycznia 2020 r., BSA I-4110-1/20, LEX 2784794.

54 Wyrok ETPC z 22 lipca 2021 r., 43447/19, *Reczkowicz p. Polsce*, pkt 228, 264, HUDOC.

55 Tamże – zob. zdanie zbieżne sędziego K. Wojtyczka, pkt 1.2 i 1.9.

56 Wyrok ETPC z 8 lutego 2022 r., 49868/19 i 57511/19, *Dolińska-Ficek i Ozimek p. Polsce*, HUDOC.

57 Tamże, pkt 286–287, 294, 314, 317.

58 Tamże, pkt 295.

59 Wyrok SN z 5 grudnia 2019 r., III PO 7/18; uchwała składu połączonych Izb: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych SN z 23 stycznia 2020 r., BSA I-4110-1/20.

rządów prawa⁶⁰. Natomiast interpretacja przepisów prawa polskiego, w tym właściwych przepisów konstytucyjnych, przyjęta przez TK w sprawie K 5/17, została oceniona przez ETPC jako arbitralna i w konsekwencji nie była brana pod uwagę⁶¹. Trybunał strasburski oparł swoje rozstrzygnięcie w zakresie przyjęcia określonej interpretacji prawa krajowego na „przekonujących i mocnych” argumentach SN⁶².

Z kolei w wyroku w sprawie *Grzęda p. Polsce*⁶³ Trybunał został skonfrontowany z zarzutem naruszenia art. 6 Konwencji przez przedterminowe zakończenie kadencji członka KRS w związku z wejściem w życie nowych regulacji z grudnia 2017 r.⁶⁴ W orzeczeniu tym Trybunał postanowił wzmocnić swoją argumentację odwołaniem do prawa międzynarodowego i opinii doradczej Stałego Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej „w sprawie traktowania obywateli polskich i innych osób polskiego pochodzenia lub mówiących po polsku w Wolnym Mieście Gdańsku”, w której STSM wyraźnie wskazał, że państwo nie może się powoływać na swoją konstytucję celem niewywiązania się z wykonania obowiązków wynikających z prawa międzynarodowego, w tym umów międzynarodowych⁶⁵. Trudno oprzeć się wrażeniu, że przywołanie akurat tego fragmentu opinii miało na celu już a priori „osłabienie” siły argumentów polskiego rządu, który powoływał się na orzeczenia TK, wskazując na niemożność realizacji określonych obowiązków płynących z prawa europejskiego ze względu na treść polskiej konstytucji.

W wyroku *Grzęda p. Polsce* ETPC wielokrotnie powoływał się bezpośrednio na przepisy polskiej konstytucji i stanowiły one podstawę jego istotnych wniosków co do treści prawa krajowego. Stwierdził m.in., że kluczowe znaczenie dla ustalenia, czy przedmiotem postępowania było „prawo” w rozumieniu art. 6 Konwencji, miały artykuły 187 ust. 3 i 238 ust. 1 Konstytucji RP, przewidujące czteroletnią kadencję KRS (art. 238 jako przepis przejściowy gwarantujący nieprzerwalność kadencji dotychczasowych gremiów w związku z wejściem w życie nowej Konstytucji)⁶⁶. Dalej, że z art. 187 ust. 3 Konstytucji RP wynika prawo sędziego wybranego do KRS do odbycia pełnej kadencji⁶⁷. Trybunał

60 Wyrok ETPC z 8 lutego 2022 r., 49868/19 i 57511/19, *Dolińska-Ficek i Ozimek p. Polsce*, pkt 320, 338 i 339.

61 Tamże, pkt 317.

62 Tamże, pkt 320.

63 Wyrok ETPC z 15 marca 2022 r., 43572/18, *Grzęda p. Polsce*.

64 Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2018, poz. 3.

65 Wyrok ETPC z 15 marca 2022 r., 43572/18, *Grzęda p. Polsce*, pkt 121.

66 Tamże, pkt 270 i 274.

67 Tamże, pkt 282.

wywiódł uprawnienia, których poszanowania domagał się skarżący, wprost z przepisów konstytucji. Argumenty komparatystyczne bądź oparte na poglądach innych gremiów i sądów, które przedstawiły stanowisko w sprawie, miały charakter jedynie wspomagający.

Drugim „sposobem” zastosowania norm konstytucyjnych w omawianym wyroku było odwołanie się przez trybunał strasburski do wykładni przepisów konstytucyjnych, przyjętej przez polski TK i oparcie na niej własnych konkluzji. Opierając się na interpretacji art. 187 ust. 1 pkt 2 Konstytucji RP dokonanej m.in. w wyroku TK z 18 lipca 2007 r. w sprawie K 25/07 ETPC uznał, że w świetle Konstytucji RP niezależność KRS jest chroniona przez zasadę, że większość jej członków stanowią sędziowie, którzy są wybierani przez innych sędziów, a to rozwiązanie jako jedyne zapewniało, że Rada może skutecznie odgrywać swoją konstytucyjną rolę gwaranta niezależności sędziowskiej⁶⁸. W orzeczeniu tym Trybunał ponownie zakwestionował odejście przez TK w sprawie K 5/17 – bez wystarczającego uzasadnienia – od dotychczasowej linii orzeczniczej, czyli wyroku w sprawie K 25/07. Podkreślił też, że w orzeczeniu w sprawie K 5/17 nie nadano odpowiedniej wagi konstytucyjnemu mandatowi KRS do ochrony niezależności sędziowskiej oraz że decyzja o odejściu od dotychczasowego orzecznictwa nie była poparta przekonującymi argumentami. Samo wyrażenie sprzeciwu wobec wcześniejszego orzecznictwa zostało uznane za niewystarczające⁶⁹. ETPC odwołał się więc do ukształtowanego już wcześniej standardu konstytucyjnego i zarzucił polskiemu TK jego nieprzestrzeganie. Niejako na marginesie ETPC powtórzył, „nie wdając się w interpretację polskiej Konstytucji”, swoje wątpliwości co do ważności i legitymacji orzeczenia TK z powodu składu sędziowskiego, w którym ono zapadło (problem tzw. sędziów dublerów)⁷⁰.

5. Wnioski

W orzeczeniach wydanych przeciwko Polsce ETPC wielokrotnie wyraźnie wskazywał, odczytując w sposób formalny swoje kompetencje, że jego rola ma charakter subsydiarny, stąd jego zadaniem nie jest interpretacja polskiej konstytucji, lecz interpretowanie i stosowanie Konwencji⁷¹. Interpretacja prawa krajowego, w tym konstytucji, jest kompetencją sądów krajowych, o ile nie nosi cech arbitralności lub nie jest w sposób oczywisty nieuzasadniona.

68 Tamże, pkt 312.

69 Tamże, pkt 315.

70 Tamże.

71 Tamże, pkt 315, 341.

Na przestrzeni lat i wraz ze zmieniającymi się zagadnieniami, które podlegały rozpatrzeniu, ewoluował sposób wykorzystania przez ETPC przepisów Konstytucji RP. Początkowo odwołanie do nich miało jedynie charakter informacyjny i było realizowane w ramach wskazywania relewantnych norm krajowego porządku prawnego. W tym znaczeniu przepisy konstytucyjne są zasadniczo cały czas wskazywane w większości orzeczeń. Z czasem i gdy wymagały tego okoliczności sprawy, ETPC zaczął traktować przepisy konstytucyjne jako pośrednie źródło prawa dla dokonywania wykładni EKPC. Robił to na dwa sposoby. Po pierwsze, przez uznanie tożsamości przedmiotowej przepisu konstytucyjnego i przepisu konwencyjnego oraz w konsekwencji stwierdzenie, że określony przepis prawa krajowego jest niezgodny z Konwencją, skoro uprzednio został uznany za niezgodny z konstytucją przez polski TK. Po drugie, przez podzielenie stanowiska TK co do niezgodności przepisu z Konwencją, przyjętego z uwzględnieniem interpretacji norm Konstytucji RP i Konwencji⁷². W obu tych sytuacjach trybunał strasburski opierał swoją argumentację na konkluzjach orzeczeń TK dekodujących materialną treść przepisów konstytucyjnych. Wskazywał, że traktuje orzeczenia TK jako element składowy własnej argumentacji. Warto podkreślić, że możliwość traktowania konstytucji jako pośredniego źródła prawa pojawiła się dopiero wraz z upływem czasu, jaki minął od związania się przez Polskę Konwencją, ponieważ była uzależniona od rozwoju dialogu sądowego pomiędzy Strasburgiem a Warszawą i od częstotliwości powoływania się przez TK na inne niż konstytucja wzorce kontrolne.

Natomiast poczynawszy od 2021 r., można obserwować zjawisko wykorzystywania przez trybunał strasburski przepisów konstytucyjnych jako bezpośredniego źródła prawa do dokonywania oceny legalności działania organów krajowych i interpretacji Konwencji.

ETPC niewątpliwie traktuje normy konstytucyjne jako mające charakter nadrzędny w systemie prawa polskiego, nie jest to jednak wynik jego własnych rozważań, ale efekt takiego ukształtowania hierarchii norm w krajowym porządku prawnym. Równocześnie Trybunał nie przedstawił w żadnym z orzeczeń oceny relacji hierarchicznej między Konstytucją RP a EKPC. Można wręcz powiedzieć, że w wielu miejscach, wskazując na tożsamą treść poszczególnych przepisów tych dwóch aktów prawnych, zrównał je pod względem przypisywanej im wagi. Działania ETPC wpisują się tym samym w zjawisko traktowania Konwencji jako europejskiego aktu konstytucyjnego⁷³.

72 ETPC używa w takich sytuacjach zwrotu „a conclusion to which the Court subscribes”.

73 Równocześnie polski TK wydał dwa orzeczenia, w których uznał za częściowo niezgodny z Konstytucją RP art. 6 EKPC (wyrok z 24 listopada 2021 r., K 6/21, LEX 3259464; wyrok

Jako niewątpliwie nowatorskie należy ocenić podejście trybunału strasburskiego polegające na wykorzystywaniu wzorców konstytucyjnych do kontroli legalności działań organów publicznych i dokonywanie quasi-samodzielnej interpretacji tych przepisów. Owa „samodzielność” działania ETPC przejawiała się w tym, że nie wykorzystał on automatycznie interpretacji przepisów konstytucyjnych dokonanej przez TK, lecz zweryfikował rzetelność tego orzecznictwa. Skutkiem było powołanie się na linię orzeczniczą TK sprzed jej zmiany, dokonanej w 2017 r. oraz odwołanie się do aktualnego orzecznictwa.

Z jednej strony można twierdzić, że praktyka ta stanowi odejście od fundamentalnej zasady funkcjonowania ETPC, czyli zasady subsydiarności. Z drugiej strony należy zauważyć, że Trybunał usilnie podkreślał, że cały czas porusza się w obrębie tej zasady, uzasadniając czynnikami obiektywnymi nieuwzględnienie w swych rozważaniach interpretacji konstytucji dokonanej przez TK. Wśród czynników tych wskazywał m.in. krytyczną ocenę działań władz publicznych, dokonaną przez kompetentne organy międzynarodowe, wewnątrzkrajową rozbieżność wykładni przepisów konstytucji oraz niedociągnięcia ocenianych orzeczeń TK. Te zobiektywizowane okoliczności ETPC traktował jako uzasadnienie nieuwzględnienia – przy dokonywaniu oceny zgodności z Konwencją – aktualnej interpretacji przepisów konstytucji przyjętej przez TK. W ten sposób Trybunał zastosował w sprawie kryterium „arbitralności orzecznictwa krajowego” pozwalające na dokonanie quasi-samodzielnej (bo z uwzględnieniem opinii innych podmiotów, w tym krajowych) interpretacji prawa krajowego.

W świetle ostatnich orzeczeń ETPC można wskazać, że niewątpliwie stawia się on w roli gwaranta realizacji nie tylko praw i wolności zagwarantowanych w Konwencji, lecz także – w przypadku Polski – również gwarancji konstytucyjnych w sytuacjach, gdy dochodzi on do konkluzji, że nie są one zabezpieczone w wystarczającym stopniu przez organy państwa. Orzeczenia Trybunału, w których dokonał on quasi-bezpośredniej interpretacji konstytucji, można traktować jako zbieżne z konkluzją Komisji Europejskiej, która uznała, wszczynając przeciwko Polsce procedurę naruszeniową, że TK nie zapewnia w świetle przepisów prawa UE „skutecznej sądowej kontroli” jako „niezależny i bezstronny sąd ustanowiony na podstawie ustawy”⁷⁴.

---

z 10 października 2022 r., K 7/21, LEX 3318324), tym samym wyraźnie ustalając hierarchię tych dwóch aktów prawnych. Por. A. Płoszka, *It Never Rains but it Pours. The Polish Constitutional Tribunal Declares the European Convention on Human Rights Unconstitutional*, „Hague Journal on the Rule of Law” 2022, <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00174-w>.

74 *Rule of Law: Commission launches infringement procedure against Poland for violations of EU law by its Constitutional Tribunal*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_7070 [dostęp: 28.09.2022].

Wydaje się jednak, że zabieg zastosowany przez ETPC w postaci wykorzystania w swoich rozstrzygnięciach interpretacji przepisów konstytucyjnych, dokonanej w przeszłości przez TK oraz odwołanie do orzeczeń SN oceniających legalność działania organów państwa pozwala na wniosek, że nie mamy do czynienia z odejściem od zasady subsydiarności, ale wręcz z próbą „osadzenia” rozstrzygnięć w krajowym systemie prawnym⁷⁵.

Zasadniczą trudność interpretacyjną co do kierunków rozwoju orzecznictwa ETPC na przyszłość powoduje to, że w okresie, w którym Trybunał dokonał quasi-samodzielnej interpretacji przepisów konstytucyjnych dotyczących funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, nie zdecydował się na taki zabieg w orzeczeniach wydanych w sprawach dotyczących innej problematyki. Nie można więc przewidzieć, czy nowy wzorzec stosowania Konstytucji RP będzie modelem częściej stosowanym, także w innych obszarach.

Bibliografia

Akty normatywne

- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993 Nr 61, poz. 284
Protokół nr 1 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Dz.U. 1995 Nr 36, poz. 175 ze zm.
Protokół nr 14 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności zmieniający system kontroli Konwencji, Dz.U. 2010 Nr 90, poz. 587.
Protokół nr 15 zmieniający konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzony w Strasburgu dnia 24 czerwca 2013 r., Dz.U. 2021, poz. 1879.
Protokół nr 16 do Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, przyjęty w Strasburgu dnia 2 października 2013 r., CETS nr 214.
Ustawa z dnia 8 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o Krajowej Radzie Sądownictwa oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2018, poz. 3.

75 Por. L.R. Helfer, *Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime*, „European Journal of International Law” 2008, t. 19, nr 1, s. 159, <https://doi.org/10.1093/ejil/chn004>.

Orzecznictwo

Sądy międzynarodowe

- Wyrok ETPC z 23 lipca 1968 r., 1474/62, 1677/62, 1691/62, 1769/63, 1994/63, 2126/64, *Belgijska sprawa językowa p. Belgii*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 7 grudnia 1976 r., 5493/72, *Handyside p. Wielkiej Brytanii*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 23 marca 1995 r., 15318/89, *Loizidou p. Turcji*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 20 maja 1999 r., 25390/94, *Rekvenyi p. Węgrom*, HUDOC.
- Postanowienie ETPC z 10 lipca 2002 r., 39794/98, *Gratzinger i Gratzingerova p. Czechom*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 20 stycznia 2004 r., 38816/97, *G.K. p. Polsce*, HUDOC.
- Postanowienie ETPC z 27 maja 2004 r., 60376/00, *Nadbiskupija Zagrebacka p. Słowenii*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 22 lutego 2005 r., 35014/97, *Hutten-Czapska p. Polsce*, HUDOC.
- Postanowienie ETPC z 2 marca 2005 r., 71916/01, 71917/01 i 10260/02, *Von Maltzan i inni, Margarete von Zitzewitz i in. oraz Man Ferrostaal i Alfred Topfer Stiftung p. RFN*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 22 czerwca 2006 r., 31443/96, *Broniowski p. Polsce*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 22 sierpnia 2006 r., 7352/03, *Beshiri i in. p. Albanii*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 15 września 2009 r., 798/05, *Mirolubovs i in. p. Łotwie*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 22 października 2009 r., 17885/04, *Orchowski p. Polsce*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 19 stycznia 2010 r., 141/07, *Wegera p. Polsce*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 30 listopada 2010 r., 23614/08, *Henryk Urban i Ryszard Urban p. Polsce*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 28 maja 2013 r., 53315/09, *Baran p. Polsce*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 7 listopada 2013 r., 29381/09 i 32684/09, *Vallianatos i in. p. Grecji*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 12 marca 2014 r., 26828/06, *Kuric i in. p. Słowenii*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 13 grudnia 2016 r., 53080/13, *Károly Nagy p. Węgrom*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 21 marca 2017 r., 34458/03, *Porowski p. Polsce*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 20 marca 2018 r., 37685/10 i 22768/12, *Radomilja i in. p. Chorwacji*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 22 października 2018 r., 35553/12, 36678/12 i 36711/12, *S., V. i A. p. Danii*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 19 grudnia 2018 r., 20452/14, *Molla Sali p. Grecji*, HUDOC.
- Wyrok ETPC z 7 maja 2021 r., 4907/18, *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. p. Polsce*, HUDOC.

Wyrok ETPC z 22 lipca 2021 r., 43447/19, *Reczkowicz p. Polsce*, HUDOC.
Wyrok ETPC z 14 października 2021 r., 75031/13, 75282/13, 75292/13, *Kapa i in. p. Polsce*, HUDOC.
Wyrok ETPC z 21 grudnia 2021 r., 58795/15, *Stółkowski p. Polsce*, HUDOC.
Wyrok ETPC z 8 lutego 2022 r., 49868/19 i 57511/19, *Dolińska-Ficek i Ozimek p. Polsce*, HUDOC.
Wyrok ETPC z 15 marca 2022 r., 43572/18, *Grzęda p. Polsce*, HUDOC.
Wyrok ETPC z 5 maja 2022 r., 8709/20, *Lia p. Malcie*, HUDOC.
Wyrok ETPC z 15 września 2022 r., 8257/13, *Rabczewska p. Polsce*, HUDOC.

Sądy krajowe

Wyrok TK z 12 stycznia 2000 r., P 11/98, LEX 39282.
Wyrok TK z 10 października 2000 r., P 8/99, LEX 44406.
Wyrok TK z 26 maja 2008 r., SK 25/07, LEX 380071.
Wyrok TK z 2 lipca 2009 r., K 1/07, LEX 503101.
Wyrok TK z 6 października 2009 r., SK 46/07, LEX 519037.
Wyrok TK z 9 grudnia 2015 r., K 35/15, LEX 1939545.
Postanowienie TK z 7 stycznia 2016 r., U 8/15, LEX 1950018.
Wyrok TK z 9 marca 2016 r., K 47/15, LEX 2001897.
Wyrok TK z 11 sierpnia 2016 r., K 39/16, LEX 2086840.
Wyrok SN z 5 grudnia 2019 r., III PO 7/18, LEX 2746893.
Uchwała składu połączonych Izb: Cywilnej, Karnej oraz Pracy i Ubezpieczeń Społecznych SN z 23 stycznia 2020 r., BSA I-4110-1/20, LEX 2784794.
Wyrok TK z 24 listopada 2021 r., K 6/21, LEX 3259464.
Wyrok TK z 10 marca 2022 r., K 7/21, LEX 3318324.

Publikacje

Dzehtsiarou K., *What is Law for the European Court of Human Rights?*, „Georgetown Journal of International Law” 2017, nr 1, s. 89–134.
Grabenwarter Ch., *The European Convention on Human Rights: Inherent Constitutional Tendencies and the Role of the European Court of Human Rights*, [w:] A. von Bogdandy, P. Sonnevend (red.), *Constitutional Crisis in the Constitutional Area. Theory, Law and Politics in Hungary and Romania*, Hart, Oxford, United Kingdom; Portland, Oregon 2014, s. 153–170, <https://doi.org/10.5040/9781474202176.ch-005>.

- Greer S., Wildhaber L., *Revisiting the Debate about „Constitutionalising” the European Court of Human Rights*, „Human Rights Law Review” 2012, nr 12, nr 4, s. 655–687.
- Harmsen R., *The European Court of Human Rights as a „Constitutional Court”: Definitional Debates and the Dynamics of Reform*, [w:] J. Morison, K. McEvoy, G. Anthony (red.), *Judges, Transition and Human Rights*, Oxford University Press, Oxford 2007, s. 33–35, <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199204939.003.0003>.
- Helfer L.R., *Redesigning the European Court of Human Rights: Embeddedness as a Deep Structural Principle of the European Human Rights Regime*, „European Journal of International Law” 2008, nr 1, s. 125–159, <https://doi.org/10.1093/ejil/chn004>.
- Londras F. de, Dzehtsiarou K., *Managing Judicial Innovation in the European Court of Human Rights*, „Human Rights Law Review” 2015, nr 3, s. 523–547, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngv020>.
- Ploszka A., *It Never Rains but it Pours. The Polish Constitutional Tribunal Declares the European Convention on Human Rights Unconstitutional*, „Hague Journal on the Rule of Law” 2022, <https://doi.org/10.1007/s40803-022-00174-w>.
- Repetto G., *The Constitutional Relevance of the ECHR in Domestic and European Law*, Intersentia, Cambridge-Antwerp-Portland 2013.
- Sadurski W., *Quasi-Constitutional Court of Human Rights for Europe? Comments on Geir Ulfstein*, „Global Constitutionalism” 2021, t. 10, nr 1, s. 175–185, <https://doi.org/10.1017/S2045381719000157>.
- Szwed M., *The Polish Constitutional Tribunal Crisis from the Perspective of the European Convention on Human Rights*, „European Constitutional Law Review” 2022, nr 1, s. 132–154.
- Ulfstein G., *Transnational Constitutional Aspects of the European Court of Human Rights*, „Global Constitutionalism” 2021, t. 10, nr 1, s. 151–174, <https://doi.org/10.1017/S2045381719000303>.

Netografia

- Rule of Law: Commission launches infringement procedure against Poland for violations of EU law by its Constitutional Tribunal*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_21_7070 [dostęp: 28.09.2022].
- Sweet S.A., *On the Constitutionalisation of the Convention: The European Court of Human Rights as a Constitutional Court*, <https://ssrn.com/abstract=1569359> [dostęp: 12.12.2022];